

Ana Pažanin

Vlaška 93b, HR-10000 Zagreb
anapaza@yahoo.com

Životne šanse i sloboda u djelu Ralfa Dahrendorfa¹

Sažetak

Autorica interpretira Dahrendorfovo shvaćanje pojma životnih šansi i slobode kao elementa društvene stratifikacije. Dahrendorf gradi pojam šansi na Weberovoj definiciji šansi, smatra da su one funkcija dvaju elemenata – opcija i ligatura – i povezuje životne šanse s pojmom slobode. Sloboda je proširenje životnih šansi, pa bi najviša svrha nekog društva bila, s pravom smatra Dahrendorf, proširenje životnih šansi i slobode na sve ljude u društvu.

Ključne riječi

Ralf Dahrendorf, društvo, ligature, opcije, pravo, sloboda, sreća, životne šanse

Uvod

Teme životnih šansi i slobode našle su svoje mjesto u mnogim politologijskim, sociologijskim i filozofskim radovima. Slijedeći *Rječnik hrvatskoga jezika* krenut ću od njihova primarnog određenja. U tom smislu šansa – ili mogućnost, ili prilika – označava izgled koji se pružaju, izgled da se nešto ostvari, neku vjerojatnost; sloboda je mogućnost samostalnog neovisnog djelovanja, ona je mogućnost samoodređenja čovjeka i stanje oprečno postojanju prisile. Sloboda uvijek znači odsutnost prisile. Dahrendorf pak pokazuje da se iz etimološkog rječnika njemačkog jezika daje zaključiti kako je riječ *Freiheit* (sloboda), »nastala iz gotskog 'freihals', odnosno iz staro i srednjovisokonjemačkog 'frihals': dok su, naime, robovi morali oko vrata nositi kolut, njihovi su gospodari imali 'slobodan vrat'« (*freien Hals*), oni su otuda bili slobodni (*Freie*). »Zanimljivo je«, zaključuje Dahrendorf, da njemački

1

Njemačko-britanski sociolog, politički teoretičar i političar, Lord Ralf Dahrendorf rođen je u Hamburgu, 1. svibnja 1929. godine. Predavao je sociologiju u Hamburgu, Tübingenu i Konstanzu. Od 1974. do 1984. godine bio je direktor London School of Economics, a od 1987. do 1997. rektor St. Anthony's Collega i prorektor Sveučilišta Oxford. 1993. godine imenovan je baronom i od tada je član britanskog Gornjeg doma, što je značajno zbog toga jer je jedini Nijemac član britanskog Gornjeg Doma. Godine 1977. primljen je u NAS (The National Academy of Science). S Raymon-

dom Aronom i Thomasom Bottomoreom bio je voditelj *Europskog Centra za sociologiju* od 1966. do 1982. godine, te urednik *Europäischer Archiv für Soziologie*. Od 1968. do 1974. godine bio je član vodstva njemačkih slobodnih demokrata (*Freie Demokratische Partei*), zastupnik u Bundestagu i parlamentarni državni tajnik u Ministarstvu vanjskih poslova, njemački član Komisije Europske Zajednice od 1970. do 1974. godine. Od 2005. postaje profesor-istraživač u Znanstvenom centru za društvena istraživanja u Berlinu.

»etimološki rječnik još navodi, da su u izrazima 'freien' i 'Freier' sadržani i tragovi 'Freund' (prijatelj) i 'Friede' (mir)«. ²

U radu ću prikazati Dahrendorfovo shvaćanje pojma životnih šansi kao važnog elementa, kako društvene stratifikacije tako i, neizostavno, dijela Dahrendorfove teorije društva. To je važno zbog toga što se Dahrendorf odriče uvriježenog shvaćanja da je šansa izgled ili prilika da se nešto ostvari. Nasuprot tome, on životne šanse shvaća kao »forme«, kao »mogućnosti individualnog rasta« koje se oblikuju »pomoću socijalnih uvjeta«, a u ostvarenju životnih šansi vidi bitni element društvene stratifikacije suvremenog društva, jer pravilno shvaćanje svrhe društvene stratifikacije može pomoći primjerenom razumijevanju i ostvarenju čovjekove slobode u suvremenom »društvu građana«. Ponukana vezom životnih šansi i slobode kod Dahrendorfa, pri čemu je sloboda shvaćena kao »put u proširenju ljudskih životnih šansi«, pokušat ću objasniti njihov zanimljiv odnos. Cilj rada jest pokazati da se životne šanse i sloboda nalaze u središtu Dahrendorfove teorije društvene stratifikacije, koja je značajna, jer Dahrendorf predstavlja vezu između marksističke i funkcionalističke teorije društva, kao i pokazati da bez životnih šansi nema slobode, ali i da životne šanse nisu sloboda.

Za moderna društva vrijedi načelo da se »najvišem broju ljudi« daje ono što je »najviše moguće«. Prema tom shvaćanju, društvo »treba proširiti životne šanse svojih članova«, pa su životne šanse nekog pojedinca podjednako važne kao životne šanse nekog drugog. To nadalje znači da »svrha općih prava leži u različitim individualnim životima«. ³ Dahrendorf ne želi govoriti o nejednakosti šansi na temelju rase, spola ili socijalnog podrijetla, jer su to »patetične optužbe protiv tvrdokornih nejednakosti šansi«, već želi analizirati socijalnu i političku dimenziju jednakosti. Na primjeru obrazovanja on tumači jednakost šansi, koja je osnovno pravo svakog građanina, »jer obrazovanje je kako pretpostavka tako i dimenzija punog socijalnog i političkog sudjelovanja«. ⁴ U tom smislu shvaćena jednakost šansi ne ugrožava se samo pomoću pravnih, socijalnih ili gospodarskih prepreka. To znači da Dahrendorf »pod jednakošću šansi obrazovanja« razumije »uvjet, da se visoki govor zamijeni slojevito specifičnim dijalektima i da se nastavni planovi tako preoblikuju, da djeca iz svih grupa imaju iste, to će reći šanse uspjeha koje odgovaraju sudjelovanju njihova porijeklovnog sloja«. ⁵

Prije nego što krenem u analizu naslovljene teme, ovdje je potrebno naznačiti Dahrendorfovo razumijevanje društvene nejednakosti. Prvo, on smatra da nejednakost ima neke veze sa statusom, dakle s nejednakostima zbog prihoda, prestiža, položaja i realnih životnih šansi, i drugo, da nejednakost ima veze s državnim strukturama, odnosno »procesima odlučivanja u javnom i u privatnom području«. ⁶ Dahrendorf, međutim, ne govori o životnom stilu, te o tome koliko životni stil ima veze s društvenom stratifikacijom, a tako i s društvenom nejednakosti, jer pitanje životnog stila, u vrijeme kada je Dahrendorf o tome pisao, još nije bilo došlo na »dnevni red« sociologijske rasprave. Doduše, pojam životnog stila u klasičnim sociologijskim se teorijama spominje već u vezi s fragmentacijom industrijskih društava, ali su u kontekstu društvene stratifikacije ipak bili dominantniji pojmovi klase, sloja i statusa. ⁷ Tek 80-ih godina 20. stoljeća životni stil postaje zanimljiva tema suvremene sociologijske misli. To znači:

»... početkom 80-ih godina 20. stoljeća, kada se u razvijenim europskim zemljama učvršćuju društveni odnosi koji potiču individualnost i sve više naglašavaju osobne interese i izbore umjesto kolektivnih identifikacija, u središte analitičke pažnje došli su individualni životni stilovi. Stoga se klasične sociološke koncepcije, koje su stil života povezivale sa specifičnim načinom

življenja određene grupe, sloja ili klase, teško mogu povezati sa suvremenim sociološkim pristupima pojmu životnog stila.«⁸

Životne šanse

Nakon uvodnog dijela, u kojem sam naznačila osnovne pojmove Dahrendorfove političke sociologije, obrazložit ću Dahrendorfovo shvaćanje pojma životnih šansi kao važnog elementa društvene stratifikacije. Dahrendorf tumačenje životnih šansi u istoimenoj knjizi iz 1979. godine započinje raspravom o sreći. Sreća je poželjna, »ali kao društvena vrijednost ima barem tri nedostatka«: teško je uhvatljiva, »prija prema propisanoj sreći« i »biti sretan znači stanje duha«.⁹ Dahrendorf pojam životnih šansi preuzima od Maxa Webera. Weber, za kojega riječ životna šansa ima specifično značenje, govori o »konkurenciji različitih ljudskih tipova oko životnih šansi« i time misli da »bez smislene namjere borbe protiv ljudskih individuuma ili tipova oko životnih šansi ili šansi preživljavanja, koji se uzajamno nalaze u (latentnoj) borbi za egzistenciju, 'izbor' treba značiti: 'socijalni izbor' ukoliko se on odnosi na šanse živućih u životu, 'biološki izbor' ukoliko se radi o šansama preživljavanja naslijeđa«.¹⁰ Dahrendorf primjećuje da je *život* ovdje emfatična riječ, te da je bliža preživljavanju nego punoći ljudskih mogućnosti, ali da na mnogim drugim mjestima Weber govori »o socijalnim šansama koje su sasvim relevantne za naše razmatranje: 'gospodarske šanse' kao 'šanse tržišta', 'šanse naslijeđa', 'šanse cijena', 'šanse opskrbljivanja', ali i socijalne šanse kao 'tipične šanse koje nudi klasni položaj', štoviše 'šanse budućnosti' uključujući šanse ponovnog rođenja i religioznog opravdanja«.¹¹ Weber upotrebljava misao šanse, kako bi označio prilike koje nude društvene strukture, a to značenje i Dahrendorf želi dalje razviti. Weber je, kaže Dahrendorf, »volio pojam šanse« između ostalog i zbog toga, »jer je mislio da je u ljudskim društvima prvenstveno riječ o tome, da se otvore prostori za šanse nasljeđivanja... za šanse gospode,

2

Ralf Dahrendorf, *Konflikt und Freiheit. Auf dem Weg zur Dienstklassengesellschaft*, Piper, München 1972., str. 257.

3

Ralf Dahrendorf, *Lebenschancen*, Suhrkamp, Frankfurt/Main 1979., str. 168.

4

R. Dahrendorf, *Lebenschancen*, str. 174.

5

Ibid.

6

Ibid.

7

Inga Tomić-Koludrović – Anči Leburić, *Sociologija životnog stila*, Jesenski i Turk, Zagreb 2002.

8

I. Tomić-Koludrović – A. Leburić, *Sociologija životnog stila*, str. 71.

9

Još se Aristotel bavio srećom i zaključio, »da postoji istinska sreća... i puka iluzija«. Ta se

Aristotelova istinska sreća ne može stvoriti, jer se »nalazi... samo pomoću stanovitih djelatnosti duše, među kojima su djelatnosti filozofije duha, dakle teoretski život nedostižan u čistoći i trajnosti« (R. Dahrendorf, *Lebenschancen*, str. 39). Za Johna Sturta Milla sreća je uгода i pomanjkanje boli, a nesreća bol i odsutstvo ugone. To nadalje znači da »to što nekome uskraćuje ugodu, za drugog je izvor ugone i... nedostatak boli u osjećajima jednih ne isključuje bol drugih. Težnja za srećom teško je dohvatljiva, stoga jer ona poznaje tako mnogo putova izmicanja socijalnim i političkim uopćavanjima« (Ibid., str. 38). Prema Aristotelu, međutim, sreća ili blaženstvo samosvrha je koja se može ostvariti samo pomoću *biosa politikosa* i *biosa theoretikosa*, a izmiče *poietikosu* i materijalnoj proizvodnji.

10

R. Dahrendorf, *Lebenschancen*, str. 48.

11

Ibid., str. 48–49.

privilegiranja, šanse budućnosti, za životne šanse«. ¹² Gdjegod kaže šanse, ta riječ i taj pojam za Webera imaju neko takvo određeno značenje. Dahrendorf smatra da se tu ne radi o značenju »engleske riječi *chance*, dakle šanse u ruletu, slučajne vjerojatnosti ili puke mogućnosti«, već da Weber pojam šanse razumije »u suprotnosti prema slučaju ili pukoj mogućnosti«. ¹³

Dakle, šansa kod Webera uvijek označava strukturalno utemeljene vjerojatnosti nastupanja stanovitih događaja. U tom smislu događaji mogu biti ljudsko ponašanje, »dakle, npr. slijeđenje pravnih normi, kristalizirano ljudsko ponašanje u obliku pouzdanog uspjeha, npr. (i možda kao kardinalni primjer) zadovoljavanje interesa«. ¹⁴ Dahrendorf se, međutim, pita o strukturalnim, dakle o raščlanjenim uvjetima vjerojatnosti zadovoljavanja interesa i potreba što ih se označava objektiviranim pojmom šanse. »Za Webera, to je pitanje o pravu i vlasti«, pa »apropriirane šanse trebaju značiti prava«. U tom smislu Dahrendorf zaključuje da se vlasništvo kod Webera pojavljuje, s jedne strane, kao

»... metafora *pars pro toto*, naime za prisutnost nekog naslova, time neke garancije. Prava su šanse na koje se može žaliti. S druge strane, upućivanjem na vlasništvo naglašava se da i šanse na koje se može žaliti, dakle koje kompleksno utemeljene na kraju krajeva pripadaju pojedincu, ma u kojem svojstvu (uloga) to bilo.« ¹⁵

Iako je Weber »volio pojam šanse«, on prema Dahrendorfu nije dao njezino »sistematsko određenje«. Otuda Dahrendorf izdvaja dvije značajke takvog određenja: »Jedna je da šanse za Webera označavaju vjerojatnost empirijskog nastupanja događaja«, a drugi »element jest da te vjerojatnosti ne počivaju samo na empirijskom uopćavanju opažanja nego su uvijek utemeljene u 'činjenicama' koje se mogu navesti, u socijalnim elementima strukture«. ¹⁶ U tom smislu, Dahrendorf ističe da Max Weber pitanja: što je pobuda privređivanja, o čemu je riječ u socijalnoj borbi i što se shvaća u ljudskom društvu u strukturama – ne obuhvaća »jednim pojedinačnim pojmom gdje on sam govori o životnim šansama«, nego da mu pojam »ostaje višeznačan«. Tako Weber, prema Dahrendorfu, »najobuhvatniji pojam socijalnih šansi razvija na primjeru definicije 'klasnog položaja'«. U odlučujućem pogledu, Weberov je pojam šanse, dakle, »prije sugestivan nego konkluzivan, prije potičući nego potpuno razvijen«. ¹⁷ Dahrendorf je te poticaje prihvatio, ali i dalje razvio kako bi pokazao da je »precizni i istodobno obuhvatni pojam životnih šansi središnji pojam za socijalnu analizu«, te da takav pojam pruža vezu između »socijalne analize i političke teorije«. Štoviše, »da nas ispunjenje pojma k tome vodi duboko u teoriju povijesti«. ¹⁸

Dahrendorf smatra da pojedinci imaju životne šanse u svojoj društvenoj egzistenciji. Međutim, on ih shvaća kao »forme«, koje mogu biti »prevelike za pojedinca i njega izazvati da se protegne i da raste; one mogu biti preuske i izazvati na otpor«. Iz toga slijedi da su životne šanse »mogućnosti individualnog rasta, realiziranje sposobnosti, želja i nada«, koje se oblikuju »pomoću socijalnih uvjeta«. U tom smislu, Dahrendorf zaključuje da »za svakog danog pojedinca – i na stanoviti način također za socijalne grupe, slojeve, klase – postoji bilanca životnih šansi... tako to vrijedi za čitava društva«. ¹⁹ Osim što životne šanse shvaća kao »forme« i »mogućnosti individualnog rasta«, Dahrendorf ih vidi kao funkciju dvaju elemenata, *opcija* i *ligatura*, koje mogu varirati neovisno jedne o drugima i u svojoj uvijek specifičnoj povezanosti konstituirati šanse koje oblikuju život ljudi u društvu. To nadalje znači »da između obaju elemenata moraju postojati optimalni odnosi«. Pritom treba imati na umu da »maksimum opcija nije kao takav maksimum životnih šansi; a minimum opcija nije jedini minimum životnih šansi«. ²⁰ *Opcije* su »strukturalne mogućnosti izbora kojima kao akcijama odgovaraju individualne odluke izbora«. ²¹ One su pripadnosti ili poveznice, pa ih u tom smislu Dahrendorf

tumači kao uzore »pomoću kojih su socijalne pozicije čvrsto vezane na druge, kako bi se njihovim nositeljima posredovale poveznice«. ²² Dahrendorf navodi da bi se životne šanse moglo shvatiti i kao »prilike za individualno djelovanje, proizašle iz uzajamnog odnosa opcija i ligatura«. Međutim, kako su i *opcije* i *ligature* »dimenzije društvene strukture... one su dane kao sastavni dijelovi društvenih uloga i ne kao slučajni predmeti volje ili fantazije ljudi«. ²³ Moderna su društva, točno konstatira Dahrendorf, donijela »enormni porast životnih šansi«. Znatno je porastao i broj i doseg opcija, kao i broj ljudi za koje su te opcije na raspolaganju. Dahrendorf se, ipak, ne zadovoljava svojim prvotnim definiranjem životnih šansi kao funkcije ligatura i opcija, jer je ta izjava jasna samo u nekom apstraktnom smislu: ŽŠ=ŽO (životne šanse = životne opcije), u kojem je lakše govoriti o životnim šansama nego točno utvrditi predmet i njegove elemente. Dahrendorf taj nedostatak, odnosno raspravu o životnim šansama na razini apstrakcije, ne uklanja do kraja, već daje neke upute koje bi mogle pomoći njihovu jasnijem definiranju. Pritom polazi od elemenata životnih šansi.

Za ligature kao element životnih šansi karakteristično je, kaže Dahrendorf da ih »ljudi stavljaju u odnos na neki specifični usidreni temelj koji je transcendentan socijalnim odnosima i odlukama vlasti«, tako da se sam taj odnos »mijenja u dugim historijskim ritmovima«. ²⁴ Ligature su, kaže Dahrendorf, *dane*, za razliku od opcija koje su *dobivene* voljom. Dahrendorf to analizira na primjeru novca, jer

»... novac je u modernim društvima sigurno instrument socijalnih opcija. To vrijedi, i to u svim društvima, i za dvije druge (povezujuće) snage, naime za moć i pravo. Pritom moć ima utoliko posebno mjesto, ukoliko je ona uvijek kontrola nad životnim šansama drugih, koja vlastite opcije ipak često prije ograničava.« ²⁵

U konstituiranju životnih šansi, tri su kategorije razvitka: nastajanje, razvitak i širenje životnih šansi. Nastajanje je, prema Dahrendorfu, ključna pojava za razumijevanje povijesti, a povijest je otvorena kako on kaže: »ukoliko postoji mogućnost obnavljajućeg nastanka stvari«. Kao primjer, Dahrendorf uzima nastajanje životne šanse obrazovanja. ²⁶ Kvalitativno je drukčiji razvitak postojećih šansi, pa se naposljetku pronađene i razvijene šanse »učine dostupnima većem broju ljudi« i njihovu ostvarenju individualne slobode i temeljnih ljudskih prava. ²⁷

12
Ibid., str. 93.

13
Ibid., str. 95.

14
Ibid., str. 98.

15
Ibid., str. 99–100.

16
Ibid., str. 104.

17
Ibid., str. 106.

18
Ibid.

19
Ibid., str. 50.

20
Ibid., str. 51.

21
Ibid.

22
Ibid., str. 53.

23
Ibid., str. 55.

24
Ibid., str. 107.

25
Ibid., str. 108–109.

26
Ibid., str. 111–112.

27
Ibid., str. 113.

Pravo, moć i sloboda

U ostvarenju životnih šansi Dahrendorf, kao što smo vidjeli, uočava bitni element stratifikacije suvremenog društva, jer pravilno shvaćanje svrhe društvene stratifikacije može pomoći primjerenom razumijevanju i ostvarenju čovjekove slobode u suvremenom »društvu građana«. U tom smislu Dahrendorf u djelu o životnim šansama s razlogom ističe da je svrha jednakosti nejednakost jer, kako smo vidjeli, »svrha općih prava leži u različitim individualnim životima«. ²⁸ Kako bi se ispravno razumjela ta Dahrendorfova tvrdnja, moglo bi se ukazati na poznatu Aristotelovu misao, da je pravedno jednako dati jednaki-ma, a nejednako nejednakima, jer »svrha općih prava« doista »leži u različitim individualnim životima«, pa »društvo u kojemu su svi u svakom pogledu jednaki«, i prema Dahrendorfu gubi »draž za napretkom«. ²⁹ Dahrendorf današnju situaciju vidi paradoksalnom i s pravom ističe, da tamo gdje se

»... političko mišljenje i djelovanje... na taj način prikraćuju, zamire društvo i postaje nesposobno za stvaranje onog šarolikog svijeta u kojemu stotine cvjetova cvjeta na jednom te istom plodnom tlu. Jer društvo u kojem su svi u svakom pogledu jednaki, također je ono društvo kojemu nedostaje realistična nada i time draž za napretkom.« ³⁰

Jednakost je »kao praktičnu promjenu zahtijevala dio procesa: napredujuće proširenje državno-građanskih prava i efektivno kroćenje moći«. Tako je povijesni proces, nastavlja Dahrendorf,

»... počeo ljudskim pravima; svi ljudi su jednaki pred zakonom. Ali jednakost pred zakonom znači malo, ako moć donošenja zakona ostaje ograničena na mali broj. Pravna se jednakost, dakle, morala dopuniti političkom jednakošću, slobodom udruživanja, slobodom govora, općim biračkim pravom. Ponovno je ubrzo postalo jasnim da to neće biti dovoljno. Ako netko ne može imati pristojan odgoj, ako za svoje životno održavanje ovisi o proizvoljnim odlukama drugih, ako je on nezaštićen u bolesti i starosti – što znači tada jednakost pred zakonom i jednako biračko pravo?... Danas znamo da je proces određivanja državljskih prava otvoren; pravo na najmanju plaću, na starosnu rentu, na zdravstvenu brigu, na snošljivi stan, na obrazovanje, samo su početak dugog i možda beskonačnog kataloga; ali dok ova činjenica ukazuje na jezgru problema, što ga ja ovdje želim razložiti, samo anakronistički konzervativac mogao bi danas tvrditi da nešto takvo kao socijalna državljska prava ne postoji, a njegova tvrdnja bi bila sasvim bez djelotvornosti.« ³¹

Međutim, postavlja se pitanje, »je li jednakost ili sloboda ona koju ljudi prije svega ubrajaju u jedno takvo društvo«, u kojemu postoje takva socijalna, državljanska prava?

»Bi li oni bili spremni napustiti zadovoljstva jednakosti, kako bi održali svoju slobodu, ili bi oni, obrnuto naginjali k tome otkazati slobodi, kako bi ostali jednaki, pa bili jednaki i u ropstvu? Znači li demokracija za njih ponajprije da su svi ljudi stvoreni jednaki ili da su svi ljudi stvoreni slobodni?«

pita se Dahrendorf, i odgovara da se sloboda i političke institucije slobodnoga društva mogu shvatiti samo pod uvjetima u kojima je svakom građaninu u stanovitom pogledu garantiran jednaki status. ³² S druge strane, primjećuje Dahrendorf,

»... kada jednakost stanja, s druge strane, prekoračuje stanovite granice i postaje jednakost karaktera, tada ona počinje ugrožavati slobodu i političku demokraciju. Iako je izvana vođeni čovjek historijski skoro logičko dovršavanje demokracije kao načina života, on ugrožava temelj demokracije kao načina vladanja. Svijet izvana vođena čovjeka... predstavlja čudni paradoks demokracije bez slobode.« ³³

Demokracija za Dahrendorfa zapravo znači konflikt. Međutim, njegov »izvana vođeni čovjek« ne voli konflikt. »Izvana vođeni čovjek« želi biti voljen i

ne voli da ga se napada. On također ne smije imati nikakvih interesa, komentira Dahrendorf, iako demokracija »znači da ljudi izričito formuliraju svoje interese, čak ako je riječ o naglašenim vlastitim interesima«. ³⁴ Međutim, »izvana vođeni čovjek« ne smije imati nikakvih vlastitih interesa.

»Njegov radar stalno traži horizont prema idejama, držanjima i interesima drugih. On ne želi samo da je voljen nego i on hoće da postane takav kao i drugi. Naravno, moguće je da u velikom pluralističkom i decentraliziranom društvu drugi – kojima jednaki žele biti gospodin Schmidt i gospodin Meyer – nisu isti drugi, da oni imaju različita stajališta i da se međusobno nikada ne susretnu. Ipak, to je permanentni cilj izvana vođenog čovjeka, da se prilagodi svim važećim mjerilima koja ikada susretnu.« ³⁵

Platon i Aristotel tvrdili su da demokracija može prijeći u tiraniju. Međutim, Dahrendorf takvo mišljenje starogrčkih filozofa ne uzima kao jedino ispravno, jer sama činjenica da su to tvrdili Platon i Aristotel, prema njegovu mišljenju, ne jamči da je tvrdnja ispravna. Dahrendorf ne vjeruje da će svaka demokracija nužno prijeći u tiraniju, te da je taj proces, iako je on tek počeo, ireverzibilan. ³⁶ Kako zapravo Dahrendorf shvaća demokraciju? Pojam demokracije jest, kaže Dahrendorf, »pojam ustava čija snaga leži u naizmjeničnoj igri inicijativa ili vladavine i kontrole ili otpora«. Pritom se

»... naizmjenična igra može odvijati unutar aktivne javnosti, ali dok inicijativa u pravilu tamo nalazi svoj izraz, otpor živi od spremnosti za protest pasivne javnosti. Većina građana, dakle, sudjeluje u političkom procesu markirajući granice... proces na taj način zadržava kako svoju tržišnu racionalnost tako i svoju dinamiku.«

Među svim prednostima takvog pojma demokracije to bi smjelo, najmanje, značiti da nas on lišava »zavođenja kulturnog pesimizma« i dopušta da bez tužbe priznamo javnost, kako nam se ona prikazuje. Na tome, dakle, da postoji samo mala aktivna i velika pasivna ili samo latentna javnost, ne leži da se ustav slobode danas pojavljuje tako mnogostruko ugroženim. ³⁷ Dahrendorf ističe da je kontrola sigurno odlučujući aspekt političkog procesa.

»Teškoća kontrole vodi nas istodobno neposredno najvažnijim problemima modernih društava koji danas pobuđuju zabrinutost. To su: put političkog odlučivanja od interesa k ekspertizi, koji je također put k ezoteričkome, time onome što se teško može kontrolirati; rastuća slabost parlamentarne kontrole spajanjem parlamenata s egzekutivnim zadacima i korumpirajućom 'inside information'; prekasni nesrazmjer političke zadaće i gospodarske osnove kod mnogih medija masovne komunikacije; nezanimanje latentne, čak i same pasivne javnosti u pogledu prividno udaljenih zabluda onih koji vladaju, dakle novi autoritarizam bez autoriteta. U tim problemima odmah postaje jasnom povezanost između aktivne javnosti, političkog procesa i slabosti ustava.« ³⁸

28
Ibid., str. 168.

29
Ibid.

30
Ibid.

31
Ibid., str. 170–171.

32
Ralf Dahrendorf, *Konflikt und Freiheit. Auf dem Weg zur Dienstklassengesellschaft*, str. 188–189.

33
Ibid., str. 190. – »Izvana vođeni čovjek« sintagma je koju Dahrendorf preuzima od Riemana.

34
Ibid., str. 195.

35
Ibid.

36
Ibid., str. 209.

37
Ibid., str. 237.

38
Ibid., str. 232.

Tvrđnja da se većina političkih mislilaca u svojem »pozitivnom« pojmu slobode slaže, može zvučati pojednostavljujuće. Ona jest, prema Dahrendorfu, ipak pojednostavljujuća, jer »Aristotelova ‘vita contemplativa’, Kantove ‘Leitfaden der Vernunft’, kao ‘Naturanlage des Menschen’, Marxovo ‘Vergegenständlichung’, Laskijev ‘bestes Selbst’ i Heimannovo ‘Schöpfertum’, sigurno nisu jednostavno ‘isto’«. U skladu s tim, Dahrendorf nastavlja:

»U čemu se sadržajno sastoji samoostvarenje čovjeka, bilo je u različitim vremenima i od različitih ljudi određeno na mnogoliko različiti način. Ipak, mi smijemo apstrahirati od europskog zaleda različitih pojmova slobode tada, kada ga želimo promatrati samo u njegovim mogućim odnosima prema jednakosti... za takvo je razlaganje dostatno razumjeti samoostvarenje čovjeka, neovisno o njegovu posebnom karakteru, kao naličje odsutnosti proizvoljne prisile.«³⁹

Dahrendorf s razlogom primjećuje da niti refleksija o pojmu slobode ne može apstrahirati od posebnog »pozitivnog« sadržaja, jer upravo je on taj koji daje povod diskusijama o tome da li je socijaliziranje stanovitih industrija »ujedinjivo« sa slobodom. Stoga je on pojam slobode formalno odredio tako da se »njegov sadržaj (ovdje: odsutnost proizvoljne prisile) može identificirati.«⁴⁰

Prema Dahrendorfu, većina se istraživača slaže s problematičnim pojmom slobode, prema kojem »sloboda postoji u društvu koje čovjeka lišava svih ograničavanja što ne proizlaze već iz njegove prirode«. Sloboda je, dakle, »šansa ljudske egzistencije čija šansa raste iz uvjeta koji se mogu navesti«. Od »problematičnog« pojma slobode Dahrendorf razlikuje »njegov asertorični pojam slobode«, koji on ovako obrazlaže: »Prema ovom drugom pojmu sloboda postoji tek tada i tamo, kada i gdje se šansa samoozbiljenja zamjećuje i poprima lik u činjeničnom ponašanju ljudi«, dakle u društvu.⁴¹ U skladu s tim, Dahrendorf polazi od stajališta da

»... jednakosti prirodnog stupnja, često, svih ljudi odgovara (i izvire u prirodopravnoj diskusiji) jednakost njihovih prava u društvu. Ta *jednakost državljskog statusa* osnova je svake socijalne jednakosti, a ona obuhvaća historijsko preokretanje koje po radikalnosti poznaje malo paralela. U razvijenim je društvima također jednakost državljskog statusa samo proces, a ne stvarnost... Taj je proces počeo s jednakošću svih građana pred zakonom; on se probio dalje s izjednačenjem političkih građanskih prava, naročito s općim jednakim i tajnim pravom glasa; njegov najmlađi element, konačno, jest izjednačavanje stanovitih socijalnih šansi u pogledu na odgoj, prihod i skrb.«⁴²

Ako taj proces potraje, smatra Dahrendorf, i »ukoliko je on već postao stvarnost u socijalnoj ulozi državljanina, tada on čovjeku otvara šansu slobode koju ne poznaju raniji oblici društva.«⁴³ Jednakost državljskog statusa jest, dakle,

»... uvjet mogućnosti slobode svih ljudi. Višestruko naglašavani, radikalno preoblikujući karakter državljskih jednakih prava leži upravo u tome, što su ona odstranila onu socijalnu strukturu karaktera slobode, koju je Aristotel proglasio ispravnim principom socijalnog poretka i koja je kao takva također kasnije još u povijesti djelovala dva tisućljeća.«⁴⁴

Jednakost društvenog statusa, u suprotnosti prema jednakosti državljskog statusa, označava niveliranje načina društvenog sudjelovanja. Ona se ne odnosi na bazu, nego na forme društvene egzistencije. To Dahrendorf obrazlaže slijedećom formulacijom:

»Ljudi su jednaki kao državljeni, kada imaju jednake šanse da zarade određeni prihod ili da postignu određeno stanje obrazovanja; u svojem društvenom statusu ljudi su jednaki, ako doista svi zarade 400 DM, ili ako imaju maturu.«⁴⁵

Iz toga slijedi da postoje četiri faktora, koji prije svega određuju status pojedinca. To su: »njegov prihod odnosno vlasništvo, njegov društveni prestiž,

njegov autoritet i njegova razina obrazovanja i odgoja«. Međutim, Dahrendorf, s pravom, primjećuje, »da nema nikakvog razloga prihvatiti da su ova četiri faktora dovoljna, sasvim usporediva i potpuna«, kao što ćemo još vidjeti, za ostvarenje djelatne slobode.⁴⁶

Štoviše, Dahrendorf s razlogom ističe da prihod

»... postaje mogućom prijetnjom slobodi, kada se on kao vlasništvo preobražava u instrument moći. Kao što prestiž kao karizma, tako i prihod kao vlasništvo može postati sredstvo nadmoćnog položaja u društvu, čije korištenje pomaže da se potkreše vršenje državljskog statusa, a time samoostvarenje drugih.«⁴⁷

S druge strane, Dahrendorf zaključuje da su

»... vlast i podređenost univerzalni društveni odnosi koji se dadu ukinuti samo u utopijskom romanu. Ako s obzirom na tu činjenicu, ipak, treba odstraniti svaku socijalnu strukturu slobodnih šansi, onda se to može dogoditi samo time da se svaka vlast u Weberovu smislu postavlja racionalno, dakle na neprekidni niz legitimacije pomoću neprislilne privole onih kojima se vlada. Racionalna je legitimacija vlasti otuda doduše implicitna, ali odlučujuća značajka jednakosti državljskog statusa: u mjeri u kojoj su šanse vlasti i stvarnost legitimiteta općenite pomoću suglasnosti, vladanje i pokoravanje gubi proizvoljni prisilni karakter i može se ujediniti s jednakom šansom slobode svih.«⁴⁸

U tom smislu, Dahrendorf interpretira misao da je »čovjek društveno biće« i kaže, da sama činjenica što čovjek »prema svojoj prirodi živi u društvu«, znači da »on može sam sebe ostvariti samo pomoću društva«. U tom je smislu »socijalna egzistencija čovjeka uvjet mogućnosti njegove slobode«. ⁴⁹ Dahrendorf se pritom pita u kojem odnosu stoje društvena kontrola i društveno reguliranje ponašanja pojedinca. Dakako, Dahrendorf znade da

»... društvena kontrola i socijalno reguliranje ponašanja, kao takvi, još ne utemeljuju princip jednakosti. Jednakost nastaje u tom području tek tada i tamo gdje konformno, dakle društveno regulirano i kontrolirano ponašanje pojedinca istovremeno postaje uniformno, dakle gdje se sadržaji društveno zahtijevanog ponašanja pojavljuju suženo na malom broju alternativa ili na jednu jedinu mogućnost, tako da svaka individualnost iščezava u općoj sivoj kaši konformnog ponašanja.«⁵⁰

Na osnovi uvida u individualnost ljudske slobode, Dahrendorf rezimira svoje shvaćanje da je sloboda »šansa ljudskog samoostvarenja«, te da »jednakost društvenog karaktera pak znači da čovjek, ma što on radio, u svojem djelovanju uvijek samo potvrđuje i ostvaruje društvo radi sebe«. To onda znači da »element slobode, nejednakost ljudske prirode s obzirom na način egzistencije, postaje tabu: osobni talenti, želje i interesi, moraju se prognati a ne razviti, da bi se zadovoljilo zahtjeve društva«. U tom smislu nema poveznice između slobode svih i jednakosti društvenog karaktera. Jer, »ljudi mogu biti slobodni

39
Ibid., str. 259.

40
Ibid.

41
Ibid., str. 260.

42
Ibid., str. 269.

43
Ibid.

44
Ibid.

45
Ibid., str. 271.

46
Ibid.

47
Ibid., str. 276.

48
Ibid.

49
Ibid., str. 282.

50
Ibid., str. 285.

u mjeri, u kojoj oni smiju biti nejednaki u svojem socijalnom karakteru; ljudi su neslobodni u mjeri, u kojoj su njihovi socijalni karakteri među sobom jednaki«, i nadalje, »ljudi su stvoreni različiti te gube svoju socijalnu slobodu i svoju individualnu autonomiju, ako pokušaju međusobno postati jednaki«. ⁵¹ Iz svega bi se moglo zaključiti da je pojedinac slobodan ako postoji radi sebe, a ne radi drugih, ali da samo u zajednici s drugim ljudima on ostvaruje svoje najviše mogućnosti, što potvrđuje klasičnu tezu da je čovjek po prirodi političko biće.

Životne šanse i sloboda

Kao što smo već naznačili, Dahrendorf veže pojam životnih šansi uz pojam slobode, pa ću ovdje pokušati objasniti taj odnos. Sloboda je »odsutnost prisile«. Sloboda je prema tome i »put u proširenju ljudskih životnih šansi«. To za Dahrendorfa

»... ne znači da su životne šanse već sloboda. Sloboda je moralni i politički zahtjev: životne su šanse socijalni pojam, ali obje su usko međusobno povezane ukoliko se kod zahtjeva radi o tome da se većem broju ljudi otvori veći broj mogućnosti ili prilika, i to u smislu povezivanja izbora i odnosa.« ⁵²

Zašto Dahrendorf uopće razmatra pojam životnih šansi? On navodi dva razloga. Prvi je na određen način usporedba njemačkog i britanskog društva, te mišljenja da u Engleskoj »ima 'više životnih šansi' nego u Njemačkoj, ne samo u pogledu na prošlost nego upravo i u usporedbi 'bogate' Savezne Republike s današnjom 'siromašnom' Velikom Britanijom«. ⁵³ A drugi je razlog, »iskustvo moderniteta« u modernim društvima, ili kako Dahrendorf kaže, »iskustvo razvezivanja« (*Entbindung*) »u modernim društvima«, jer su, kako on sam ističe, opcije »liberalu dragi pojam«, a ljudske mogućnosti odlučivanja »znače u stanovitom stupnju ljudske mogućnosti slobode«. ⁵⁴ U tom smislu, za Dahrendorfa nije slobodan onaj tko sam ne može birati svoju školu, svoje radno mjesto, svoju političku stranku, svoje mjesto odmora, ali da to

»... do u stanovitom stupnju ne treba umanjivati. Puka mogućnost izbora odsutstvo je morala; neki svijet čistih opcija stoji s onu stranu dobra i zla. A time mogućnosti izbora gube svoj sadržaj: širi se osjećaj besmisla.« ⁵⁵

Pojam 'životne šanse' treba se staviti u vezu sa socijalno-znanstvenom teorijom promjene, filozofijom povijesti i političkom teorijom. Dahrendorf to čini na slijedeći način:

»U socijalno-znanstvenoj teoriji promjene i konflikta iskušenje je veliko da se prednost daje iz temelja točnosti ponajprije formalnih iskaza... Promjena je utoliko dublja i brža što su socijalni konflikti intenzivniji i žešći... Ako postoje takva određenja, njihova analitička snaga mogla bi biti velika. Moglo bi biti da to pruža pojam životnih šansi.« ⁵⁶

Filozofija povijesti – ako uključuje sadržajne elemente na svojim granicama – nužnim načinom ulazi u pokušaj »to make sense of history«. Dahrendorf pod time misli pokušaj da se nađu iskazi, »koji čine plauzibilnim historijski proces«, te da pojam životne šanse pritom može posredovati. Posljednja veza koju Dahrendorf naglašava jest ona između političke teorije i životnih šansi. Dahrendorf naime ističe kako je važno povući oštru granicu između teoretske analize i normativnog nacrtu, te preporučuje da se ne pomiješaju granice između legitimnih ciljeva, s jedne strane, i socijalnog i političkog djelovanja, te potrage pojedinca za nekim povezujućim životnim smislom, s druge strane. U tom smislu Dahrendorf zaključuje da je jasnom određenju legitimnih ciljeva

socijalnog i političkog djelovanja potrebna materijalna kategorija, te da to pruža pojam 'životnih šansi'. Dahrendorf je, dakle, pokušao pojam životnih šansi staviti u vezu s ova tri polja. Dahrendorfu nije do filozofije povijesti kao »skrivenne metafizike«, nego je riječ o temeljnom pitanju socijalne znanosti, koje može biti korisno za opis društva, za analizu njegovih kretanja i, možda, na kraju »za utemeljenje konstruktivne političke teorije«. U tom smislu on sažima svoje shvaćanje, pa kaže: »Društva su polja socijalnih uloga«, a čovjek »vidi sebe konfrontiranog s obiljem očekivanja, koje nije on pronašao, ali kojima on ne može izbjeći«. Ta su »očekivanja kristalizirana oko socijalnih položaja« koji »nisu proizvoljni, jer nad njima vise sankcije, tko prekorači pravila poziva se na red, te otuda većina ih ne prekoračuje«. U tom je smislu »društvo ... struktura, pravilo i čuvar pravila, a ljudi su agenti struktura, također tamo gdje krše pravila.«⁵⁷ Društvo je za Dahrendorfa proces, ono ne stoji, nego je stalno u promjeni, što ponajprije dolazi do izražaja u njegovoj teoriji konflikta.⁵⁸

Kako Dahrendorf vidi odnos životnih šansi i slobode? One za njega nisu isto, ali prepoznavanje odnosa može doprinijeti objašnjenju pojma slobode. Pritom Dahrendorf polazi od shvaćanja da su životne šanse analitička kategorija, a sloboda normativni pojam. Sloboda u svim prilikama, smatra Dahrendorf, znači proširenje životnih šansi, ali se to ne bi moglo reći obrnuto. I na kraju, treba razlikovati slobodu kao *liberty* od slobode kao *freedom*, odnosno, kako to Dahrendorf kaže, razlikovati »između nužnih uvjeta slobode i dostatnog uvjeta slobode«.⁵⁹

U predavanju o životnim šansama, što ga je održao za vrijeme boravka na *Institutu za kulturu* u Essenu 2001. godine, Dahrendorf povezuje globalizaciju i životne šanse.⁶⁰ On svoje shvaćanje obuhvaća s tri »ALI« prikazanima u tezi »da nam još nikada nije bilo tako dobro«:

51
Ibid., str. 287.

52
R. Dahrendorf, *Lebenschancen*, str. 61.

53
Ibid., str. 64.

54
Ibid., str. 66.

55
Ibid.

56
Ibid., str. 68.

57
Ibid., str. 72–73.

58
Dahrendorfova teorija konflikta može se sažeti na poziciju svođenja konflikta na društvene strukture. Dahrendorf je jedan »od najrenomiranijih njemačkih sociologa poslijeratnog razdoblja« (Ansgar Thiel, *Soziale Konflikte*, Transcript Verlag, Bielefeld 2003., str. 12). Dahrendorf definira konflikt kao »svaki odnos elemenata... koji se daje označiti pomoću objektivne (latentne) ili su-

bjektivne (manifestne) suprotnosti«, pri čemu »elementi danih konflikata u sebi samima mogu biti sasvim mnogoliki«, pa se konflikti otuda »mogu odvijati vrlo različito« (R. Dahrendorf, *Konflikt und Freiheit. Auf dem Weg zur Dienstklassengesellschaft*, str. 23–24). Za klasifikaciju konfliktnih tijekova, Dahrendorf konstruira tzv. »dimenzije konflikta«, u kojima konflikti mogu varirati. Od ovih su značajne prije svega dvije: »intenzitet, koji on vezuje za troškove sudionika povezane sa porazom u konfliktu, i nasilnost« (Ansgar Thiel, *Soziale Konflikte*, str. 12).

59
R. Dahrendorf, *Lebenschancen*, str. 125.

60
Dahrendorf ipak ne odustaje od pojma 'životnih šansi', iako je suvremena sociologija više okrenuta životnim stilovima negoli, u ovoj novijoj raspravi, govori o životnim šansama.

1. *Ali sreća?* Dahrendorf smatra da je »najviša sreća najvećeg broja ljudi«⁶¹ dugo »bila cilj javnog djelovanja«. ⁶² Tako se »u američkom proglasu nezavisnosti pojavljuje *happiness*, dakle biti sretan, pored prava na život i slobode«. U tom smislu »ljudska iskustva sreće i nesreće potvrđuju narodnu mudrost, prema kojoj je život stalni uspon i pad«. ⁶³ Životne su šanse opcije, mogućnost izbora, a opcije su i pravo na nešto. Jedno takvo pravo na nešto su i izbori. Druga je strana opcija ponuda.

»Opcije su šanse, to znači one se mogu obistinili ili ne. Da nama još nikada nije bilo tako dobro, znači dakle, da ljudi imaju realne mogućnosti izbora.«⁶⁴

2. *Ali zauvijek?* Dahrendorf s oprezom tvrdi da

»... drugi još nisu dospjeli tamo, gdje se mi nalazimo. Možda oni neće nikada tamo dospjeti... Da je povijest otvorena, ne vrijedi samo u jednom smjeru.«

Da bi povijest vodila ka većem broju životnih šansi za više ljudi, ljudi sami moraju nešto učiniti, pa »sloboda uvijek znači djelatnost«⁶⁵

3. *Ali za sve?* Dahrendorf ističe da je polazište životnih šansi politika slobode. To polazište kaže

»... da je svako novo pomicanje širenja životnih šansi dobro došlo, i tada kada ono nije dobro za sve... Politika slobode, o kojoj je ovdje riječ, nipošto nije politika čvrstog zadržavanja na prividnim sigurnostima statusa quo.«⁶⁶

Najviša svrha je, kao što smo vidjeli, proširenje životnih šansi uspješnika na sve druge. Sloboda, smatra Dahrendorf, ne smije postati privilegija, »a to znači da je zapovijed politike slobode, većem broju ljudi, načelno svim ljudima stvoriti prava na nešto i ponudu koje mi sami već uživamo«. ⁶⁷ Prvi korak politike slobode, »polazna točka nade«, jest ta količina životnih šansi, »proširenje životnih šansi«, a drugi korak jest djelovanje. Sloboda je uvijek »izazov na djelovanje« i »ne podrazumijeva se sama po sebi«. ⁶⁸ U tom smislu, treba mnogima osigurati »prava i mogućnosti u kojima mi sami već uživamo«. ⁶⁹ Osim cilja djelatne slobode, važna su i dva »sredstva kojima se on postiže«. Jedno sredstvo odnosi se na »pravila kojima sloboda prvo stječe institucionalan oblik«, pritom Dahrendorf misli na »ustav slobode«, a drugo se sredstvo odnosi na »osnovno pravo na životne prilike koje u načelu pripadaju svima«. ⁷⁰ Sam Dahrendorf, međutim, ne vjeruje u »harmoniziranu viziju« u smislu udruživanja slobode, jednakosti i bratstva, jer sloboda i jednakost označavaju »dva različita pogleda na socijalne odnose«, a nejednakost je »u biti jedan element slobode«. ⁷¹ Zbog toga Dahrendorf zaključuje da »slobodno društvo ostavlja mnogo slobodnog prostora za razlike među ljudima«, protiv čega pomaže jedino osiguranje osnovnih prava za sve građane, kojim pravima treba dodati i »pravo na prihvatljivu razinu životnog standarda«. ⁷² U Dahrendorfovom smislu, prema tome, djelatna sloboda »apelira« na nas da budemo aktivni, a ne pasivni, jer nam uvijek može biti bolje, a pogotovo onima koji »ne uživaju u našim životnim prilikama«.

Zaključak

Lord Ralf Dahrendorf pripada najpoznatijim (u nas nedovoljno istraženim) sociolozima i političkim teoretičarima druge polovice 20. stoljeća. Svoju znanstvenu misao utemeljio je 50-tih godina prošlog stoljeća. Mnoge njegove knjige poput *Class and Class Conflict in Industrial Society*, *Konflikt und Freiheit: Auf dem Weg zur Dienstklassengesellschaft*, *Lebenschancen*, *Auf*

der Suche nach einer neuen Ordnung. Vorlesungen zur Politik der Freiheit im 21. Jahrhundert, kao i brojne studije i članci nailaze na pohvale, pa se Dahrendorfa vrlo često naziva »klasikom«. To potvrđuje njegovo životno djelo, koje je omogućilo da se zadrži Marxova tradicija, a da se pritom poklonike takvog mišljenja ne etiketira kao marksiste.

Kao što smo vidjeli u analizi, životne šanse i sloboda važni su elementi društvene stratifikacije. Dahrendorf gradi pojam životnih šansi na Weberovoj definiciji šansi i povezuje ih s pojmom slobode. U razmišljanjima o životnim šansama i slobodi, Dahrendorf se već udaljio od Marxa i približio funkcionalizmu Talcotta Parsonsa. On ga, doduše, ne slijedi, već »posuđuje« temeljna shvaćanja o društvenoj stratifikaciji i preokreće ih u smislu nove interpretacije društvene teorije Maxa Webera. U tom je smislu Dahrendorf veza između marksističke i funkcionalističke teorije društvene stratifikacije, a životne šanse i sloboda važni elementi ostvarenja najviše svrhe nekog društva u smislu proširenja životnih šansi i slobode na sve njegove članove.

Literatura:

Dahrendorf, Ralf (1972.), *Konflikt und Freiheit: Auf dem Weg zur Dienstklassengesellschaft*, München: Piper.

Dahrendorf, Ralf (1979.), *Lebenschancen*, Frankfurt/Main: Suhrkamp.

Dahrendorf, Ralf (2003.), *Auf der Suche nach einer neuen Ordnung. Vorlesungen zur Politik der Freiheit im 21. Jahrhundert*, München: C. H. Beck.

Dahrendorf, Ralf (2005.), *U potrazi za novim poretkom. Predavanja o politici slobode u 21. stoljeću*, Zagreb: Deltakont.

Thiel, Ansgar (2003.), *Soziale Konflikte*, Bielefeld: Transcript Verlag.

Tomić-Koludrović, Inga i Leburić, Anči (2002.), *Sociologija životnog stila*, Zagreb: Jessenski i Turk.

61
Ralf Dahrendorf, *Auf der Suche nach einer neuen Ordnung. Vorlesungen zur Politik der Freiheit im 21. Jahrhundert*, C. H. Beck, München 2003., str. 14.

62
Ralf Dahrendorf, *U potrazi za novim poretkom. Predavanja o politici slobode u 21. stoljeću*, Deltakont, Zagreb 2005., str. 14.

63
R. Dahrendorf, *Auf der Suche nach einer neuen Ordnung. Vorlesungen zur Politik der Freiheit im 21. Jahrhundert*, str. 14.

64
Ibid., str. 16–17.

65
Ibid., str. 20.

66
Ibid., str. 26.

67
Ibid., str. 27, bilješka.

68
R. Dahrendorf, *U potrazi za novim poretkom. Predavanja o politici slobode u 21. stoljeću*, str. 24.

69
Ibid., str. 25.

70
Ibid., str. 25–26.

71
Ibid., str. 26.

72
Ibid., str. 26–27.

Ana Pažanin

**Lebenschancen und Freiheit im Werk
von Ralf Dahrendorf**

Zusammenfassung

Die Autorin interpretiert Dahrendorfs Auffassung des Begriffs der Lebenschancen und der Freiheit als der Elementen der gesellschaftlichen Stratifikation. Dahrendorf entwickelt den Chancenbegriff an der Weberschen Chancendefinition, und dabei meint, daß sie die Funktion von zwei Elementen sind – Option und Ligature – und verbindet Lebenschance mit dem Freiheitsbegriff. Die Freiheit bedeutet die Verbreitung von Lebenschancen so, daß sie der höchste Zweck einer Gesellschaft ist, wie mit Recht Dahrendorf meint, wenn die Lebenschancen und die Freiheit an alle Menschen in einer Gesellschaft verbreitet wird.

Schüsselwörter

Ralf Dahrendorf, Gesellschaft, Ligaturen, Option, Recht, Freiheit, Glück, Lebenschancen